

AFGANİSTAN'DA YAŞANAN İŞGALLERİN SEBEPLERİ VE NEDEN OLDUĞU ZORUNLU GÖÇ SÜRECİ

Serdar ÇAKMAK*

ÖZ

Yüzyıllardır güvenlik problemlerinin yaşandığı ve istikrarsız bir ülke konumunda olan Afganistan'daki işgal ve göç süreçlerini iyi anlayabilmek için, öncelikle tarihsel konjonktür ve 'Büyük Oyun' bağlamında ne tür bir siyasi perspektif olduğundan bahsetmek gerekmektedir. Sonrasında ise, hem SSCB hem de ABD işgali ile yaşanan düzensiz göç hareketlerinden yola çıkarak 'Yeni Büyük Oyun'a değinmek mantıklı olacaktır. 1979'da yaşanan SSCB işgali ile Pakistan, İran ve Türkiye gibi ülkelere yönelen Afgan sığınmacıların, hangi metot ve yollarla bu ülkelere kabul edildiklerinin anlatılacağı bu çalışmada, çok fazla gündeme gelmeyen düzensiz göç hareketlerine de vurgu yapılacaktır. Özellikle 1982 yılında '2641 Sayılı İskan Kanunu' aracılığıyla Pakistan üzerinden Türkiye'ye gelen 5 bine yakın Türk kökenli sığınmacının anlatılacağı alt başlıklarda, tarihin derinliklerinde kalan sığınma eylemleri ön plana çıkarılmaya çalışılacaktır. Bu makalede: 'Taliban'ın kurulmasında ve güçlenmesinde Afganistan'da yaşanan işgaller ve sınır ülkelerindeki sığınmacı ve mülteci politikaları (Pakistan-Peşaver vb.) etkili oldu mu?; sırasıyla İngiltere, SSCB ve ABD'nin hüküm sürmeye çalıştığı bu topraklarda, terörün ve düzensiz göç akışının oluşmasının nedeni neydi?; meydana gelen bu göç sürecinden Türkiye gibi ülkeler nasıl etkilendi?; Afgan sığınmacı hareketinin önlenmesi için ne tür çözüm önerileri sunulabilir?' gibi sorulara cevap aranacak, karşılaştırmalı bakış açısıyla analiz yapılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Afganistan, İşgal, Düzensiz Göç, SSCB, ABD

REASONS OF THE OCCUPATIONS AND CONSEQUENT PROCESS OF FORCED MIGRATION IN AFGHANISTAN

ABSTRACT

First of all, it is necessary to address what kind of political perspective created in the context of historical conjuncture and 'the Great Game' in order to understand the occupation and migration processes in Afghanistan, an unstable country in which security problems have been going through for centuries. Thereafter, it will be logical to address 'the New Great Game' based on the irregular migration movements experienced by both the USSR and the US occupation. Irregular migration movements that do not come to the fore will also be emphasized in this study where how Afghan asylum seekers who moved to Pakistan, Iran and Türkiye with the occupation of the USSR in 1979 were accepted by these countries with what kind of methods and ways will be explained. Particularly, in the sub titles where nearly 5 thousands asylum seekers of Turkish origin who came to Türkiye through Pakistan by 'the Settlement Law No. 2641' in 1982 will be explained, the asylum actions that remain in the depths of history will be tried to be brought to the forefront. In this article, questions that followed will be answered and an analyses will be tried to be made from comparative perspective: 'Were the occupations in Afghanistan and the asylum seeker and the refugee policies in the border countries (Pakistan-Peshawar, etc.) effective in the establishment and strengthening of the Taliban?; what was the reason for the occurrence of terror and irregular migration flows in these lands where Britain, the USSR and the United States respectively tried to prevail?; how were countries like Türkiye affected by this migration process?; what kind of solutions can be offered to prevent the movement of Afghan asylum seekers?

Keywords: Afghanistan, Occupation, Irregular Migration, The USSR, The US

Araştırma Makalesi

Makale Gönderim Tarihi: 29.12.2022; Yayına Kabul Tarihi: 04.05.2023

* Dr. Öğr. Üyesi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, NEVŞEHİR; ORCID: 0000-0001-6016-6115, E-posta: serdarcakmak@nevsehir.edu.tr

Giriş

Afganistan'da yaşanan işgal süreçlerini iyi anlayabilmek için, tarihsel olarak bu bölgenin, geçmişin imparatorlukları, günümüzün büyük devletleri için ne tür bir önemi olduğu noktasında ciddi bir inceleme yapmak, analogik bakış açısıyla sorunları analiz etmek gerekmektedir. Özellikle 19. yüzyılda bu bölgede Rusya ve İngiltere'nin 'Büyük Oyun' teorisi bağlamında güç mücadelesi içine girmesi ve bu coğrafyayı istikrarsızlaştırması, günümüze kadar yaşanan sorunların ve zorunlu göç sürecinin kapısını aralamıştır (Çini, 2021, s. 268). Bir dönem Rusya-İngiltere mücadelesi, başka bir dönem SSCB-ABD mücadelesi, günümüzde ise Rusya, ABD, Pakistan ve Çin gibi devletlerin çıkar çatışmaları, 'Yeni Büyük Oyun' olarak bilinen yeni nesil çatışma ve teorik yaklaşımların gün yüzüne çıkmasına neden olmuş, Taliban (Talebeler olarak bilinir) gibi marjinal grupların Afganistan içinde kalıcı olmasına ve ülkeyi sonu gelmeyen çatışmaların içine sürüklemesine fırsat vermiştir. Aslında tüm bu kırılğan yapı, Doğu Avrupa (bu bölge merkezinde), Balkanlar, Rusya, Kafkaslar ve Orta Asya'ya uzanan denklemde, İngiliz politikacı ve akademisyen Halford Mackinder'in 'Kara Hakimiyet Teorisi' bağlamında 'Heartland' (Kalpgah)'a hakim olan ülkenin, tüm dünyayı ele geçireceği yönündeki politikalara dayanmaktadır (Bkz. Mackinder, 1919, s. 42-198). Afganistan da Orta Asya'nın kalbinde olması ve jeopolitik olarak büyük önem arz etmesi vesilesiyle, bu büyük güçlerin sıçrama tahtası olarak görülmüş, akan kanın durmadığı, etnik çatışmaların eksik olmadığı, yer altı ve yer üstü kaynaklar (özellikle afyon üretimi ile uyuşturucu ticareti) için sürekli bir rekabetin olduğu bir alan olmuştur.

18. yüzyıldan buyana kendi kültür ahengini oluşturup, heterojen etnik yapısına (Peştunlar, Tacikler, Özbekler, Hazaralar, Aymaklar, Türkmenler, Beluçlar vb.) rağmen ortak bir çatı altında huzur arayan Afgan halkı, Afganistan'ın ilk kurucusu olarak bilinen Ahmed Şah Dürrani döneminden beridir milli değerlerini oluşturmaya çalışmış, hem dış mihraklar hem de ülke içindeki neo-feodal düzen nedeniyle bunu tam anlamıyla başaramamıştır. Bu toprakları ele geçirmeye çalışan ülkeler, ilk etapta kolay bir işgal süreci ile egemenlik sağlasa da, sonrasında Afganistan'da siyasi birlik oluşturmak ve uzun süreli yönetim mekanizması kurmak imkansızla yakın olmuştur. Bunun en büyük nedeni ise, ülke içindeki dengelerin tam olarak gözetilmemesi ve sadece sömürü düzeni kurmakla meşgul olunmasıydı. 1800'lerde İngiltere ile şekillenen bu düzen, 1979 yılına gelindiğinde SSCB işgaliyle renk değiştirmiş, 10 yıl süren bu işgal 1990'larda ve milenyum çağında yaşanacakların temelini oluşturmuştur (Bkz. Şenli, 2022). Rusya işgaliyle birlikte milyonlarca sığınmacı Afganistan'ı terk edip Pakistan, İran ve Türkiye (2641 Sayılı İskan Kanunu bağlamında Türk kökenli sığınmacılar da gelmiştir. Bu konu ileriki kısımlarda alt başlık olarak anlatılacaktır) gibi ülkelere kaçmak zorunda kalmış, milyonlarcası da ülke içinde yerinden edilmiş kişilere dönüşmüştür. SSCB'nin çöküşü ve 'sözde tarihin sonu'nun¹ gelişi, dünya dengelerini alt-üst etmiş, 1990'larda kimi marjinal gruplar kurulmuş, 1994 yılında kurulan bu gruplardan birisi de Taliban olmuştur (Rashid, 2001, s. 97). 1996 yılında iktidarı ele geçiren Taliban kendi İslami kurallarını koyarak neredeyse tüm özgürlükleri kısıtlamış, savaş ve çatışmalar kısıtlı olsa dahi Afganistan'dan insani kaçışlar devam etmiş, 'ırkı, dini, milliyeti, siyasi

¹ Francis Fukuyama'nın 'Tarihin Sonu' tezine karşılık Jacques Derrida'nın 'Marx'ın Hayaletleri' anti-tezine bakmak gerekmektedir (Derrida, 2006, s. 16).

Afganistan'da Yaşanan İşgallerin Sebepleri ve Neden Olduğu Zorunlu Göç Süreci

görüşleri ve belli bir toplumsal gruba mensup olduğu için zulümden kaçan' bu insanlar hukuki bağlamda mülteci statüsünü hak etmiştir (UNHCR, 2010, s. 14).²

2000'li yıllarda ise fay hatlarının keskinleştiği, 11 Eylül saldırıları gibi dünya dengelerini değiştiren olayların olduğu, ABD'nin Afganistan ve Irak işgalleriyle 2008 Dünya Ekonomik Krizi'nin temellerinin atıldığı, dünya gelir dengesizliğinin, 'sözde demokrasi' merkezli başladığı sanılan 2010 Arap Baharı'nı tetiklediği bir süreç oluşmuştur. Görüldüğü üzere tüm bu olaylar bir domino taşı misali birbirini etkilemiş, her bir olay ve olgudan sonra ise sığınmacı ve mülteci problemi ortaya çıkmıştır. Zorunlu göç bağlamında değerlendirildiğinde, 2001-2010 yılları arası periyod 'kötünün iyisi' denilebilecek bir dönem olmuş, Pakistan, İran ve dünyanın birçok ülkesine dağılan Afgan sığınmacılar ülkelerine dönmeye başlamışlardır. 6 milyona yakın sığınmacı, mülteci ve ekonomik göçmenin geri geldiği bu dönem, iyileşmenin gözlemlendiği, Afganistan'ın geleceği ile ilgili olumlu öngörülerin yapıldığı, kadın hakları ve diğer özgürlükler anlamında baskıların azaldığı bir süreç olarak kayıtlara geçmiştir. Barack Obama'nın başkanlığı döneminde, özellikle 2010 yılından sonra 'Afganistan'dan çekilme planlarını' açıklayan ABD yönetiminin, '300 bine yakın asker yetiştirdiği, 83 milyar dolara yakın para harcadığı' iddia edilse de, aslında tüm bu süreç Amerikan silah şirketleri vasıtasıyla yapılmış, feodal yapı içindeki derebeylerin para odaklı yaklaşımları bölünmüşlüğü derinleştirmiş, günümüze kadar devam eden sığınmacı ve mülteci sorunlarına neden olmuştur (Hürriyet, 2021).

Anlaşıldığı üzere, güvensiz ve çatışma odaklı bir Afganistan'da Taliban yönetimi gücüne güç katmakta, ABD ile 'danışıklı dövüşü' belirgin bir biçimde görülmekte, tüm bu olumsuz olaylar Afganistan halkının hem ülke içinde hem de ülke dışına zorunlu göçüne neden olmaktadır. Zorunlu göçe neden olan bu örnek vakaları anlatmak için kronolojik bir yol takip etmek mantıklı olacaktır. İlk olarak 'Büyük Oyun' mücadele alanından başlanacak, 1800'lü yıllarda ne tür bir işgal ve sürgün perspektifi oluşmuş, bunlardan bahsedilecektir.

1. 'Büyük Oyun' Bağlamında Afganistan'da Yaşananlar: İngiliz İşgali

Yüzyıllar boyunca Cengizhan ve Timur gibi liderlerin hüküm sürdüğü Afganistan toprakları, 1747-1826 yılları arasında Ahmed Şah Dürrani önderliğinde geniş bir alana yayılmış, Dürranilerin hükmü bitince bölge Rusya ve İngiltere arasındaki 'Büyük Oyun'un bir parçası olmuş, sonu gelmeyen çatışma dönemleri başlamıştır (Erdoğan, 2020, s. 995-996). Ülkenin dağlık bölgelerden oluşması, dört mevsimi bir arada yaşaması, Orta Asya ile Güney Asya'nın merkezinde olup iki bölgeyi birbirine bağlaması gibi durumlar, buraların tarih boyunca jeostratejik ve jeopolitik olarak ciddi bir öneme sahip olmasına neden olmuştur. Afganistan her ne kadar İpek Yolu'nu teğet geçse de, önemli bir ticaret lokasyonu olması dolayısıyla büyük güçlerin vazgeçilmez işgal alanı olmuş, Orta Doğu'dan gelip İran üzerinden çıkış yapan toplulukların da ana güzergahı olmuştur. 'Üzerinde güneş batmayan imparatorluk' olarak bilinen İngilizlerin bölgedeki yayılmacı politikaları da şaşırtıcı olmamıştır. Rusya'nın bu bölgeye uzanışı ise 'Napolyon Bonapart'ı yenen' ('Napolyon'un hırslarına yenilmesi' olarak da nitelendirilebilir) Rus Çarı I. Aleksandr'ın politikalarıyla şekillenmeye başlamış, İngiltere'yi hem İran üzerinden hem de Orta

² Türkiye gibi 1951 Mülteci Sözleşmesi'ne 'coğrafi çekince' koyan ülkeler hariç bırakılırsa (Dimitriadi, 2018, s. 3), sözleşmeye çekince koymayıp mülteci statüsünü uygulayan ülke sayısı çok azdır.

Asya'nın kuzeyinden çevreleme politikası gün yüzüne çıkmaya başlamıştır. I. Aleksandr'ın ölümünden sonra da bu siyaset devam etmiş, önce Orta Asya sonrasında da Güney Asya'ya (özellikle Hindistan) yönelik tehditler, İngilizlerin 'ön cephe' olarak adlandırdığı Afganistan'ı korumasının temel nedeni olmuştur (Şeyhanlıoğlu, 2008, s. 63). Kısacası, 19. yüzyılın ikinci çeyreği bağlamında, güçlenen bu iki ülkenin çatışması kaçınılmaz olmuş, kimi zamanlar doğrudan savaşmak yerine vekalet savaşları ile karşı tarafı yıldırma metodunu seçmişlerdir.

Afganistan'da büyük göç akışına neden olacak ilk olay, Afganistan Emirliği ile Britanya İmparatorluğu arasında yaşanan savaş olmuş, 1839 yılında başlayan bu olaylar I. İngiliz-Afgan Savaşı olarak nitelendirilmiştir. Rusya destekli İran'ın ve Afganistan güçlerinin çabalarıyla İngilizler bölgeden uzaklaştırılmış, Dost Muhammed Han'ı devirmeye çalışan İngilizler tam anlamıyla başarıya ulaşmasa da kimi isteklerini Han'a kabul ettirmiştir. Afganistan'ı kontrol edememesi İngilizler için ağır bir bedele neden olmuş, dünyadaki birçok kolonisinde isyan hareketleri baş göstermiştir. Bu kolonilerden birisi de Hindistan olmuş, 1857 yılında başlayan Büyük Hint İsyanı tüm bölgeye yayılmış, ülke içinde ve dışında yüzbinlerce insanın göç etmesine neden olmuştur. Benzer yıllarda İngiltere ve Rusya'nın yüzleştiği başka önemli bir olay da Kırım Savaşı (1856) olmuş, bu savaşı kaybeden Rusya, mevcut jeopolitik statüsünü devam ettirebilmek için tekrardan Orta Asya coğrafyasına yönelmiştir. Yirmi yıl boyunca topraklarını genişleten Rusya, Hindistan topraklarına yaklaşıncaya tekrardan İngilizler devreye girmiş, 1878 yılında II. İngiliz-Afgan Savaşı başlamış, Afganistan Emirliği'ni destekleyen Ruslar, 1880 yılıyla birlikte İngilizlerin bu topraklardan çıkarılmasında öncü role sahip olmuştur. Bu iki imparatorluk neredeyse her kıtada karşılaşır olmuş, 1905 tarihli Rusya-Japonya Savaşı'nda da İngiltere'nin desteğini alan Japonlar galip gelmiş, Rusların Afganistan'dan uzaklaşması sağlanmıştır. 1905-1907 yılları arasında cereyan eden Rus Devrimi ile iç karışıklıklar yaşayan Çarlık Rejimi, 1907 yılında İngiltere ile bir mutabakata vararak Afganistan'ı bu ülkenin egemenliğine bırakmış, I. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar mevcut statükosunu korumuştur (Wells, 2004, s. 12).

Bilindiği üzere I. Dünya Savaşı'nda ciddi kayıplar yaşayan İngilizler, kolonilerinde tutunamamaya başlamış, yaşanan isyan hareketlerine kayıtsız kalmaya başlamıştır. 6 Mayıs-8 Ağustos 1919 tarihleri arasında İngiliz İmparatorluğu ile Afganistan Emirliği arasında III. İngiliz-Afgan Savaşı yaşanmış, Afganistan Emiri Emanullah Han'ın başarıları sayesinde ülke bağımsızlığına kavuşmuştur. Bu dönemde pek dile getirilmeyen ama önem arz eden diğer bir sığınmacı hareketi de, Afganistan'dan dışarıya doğru meydana gelen değil, başka ülkelerden Afganistan'a doğru yaşanan göçlerdir. Ayrıca, komünist rejimi yaymaya çalışan SSCB, Orta Asya'daki Türk ve Müslüman toplulukları baskı altına almaya çalışmış, Enver Paşa'nın Turancı politikaları paralelinde Sovyet Rusya'ya karşı isyan hareketleri başlatan bu ülke vatandaşları, mağlup olduklarında Afganistan'a göç etmek zorunda kalmışlardır. Emanullah Han da bu isyan hareketlerinden etkilenip Orta Asya Konfederasyonu'nu kurmak istemiş, SSCB'nin galibiyeti Han'ın bu amaçlarını gerçekleştirmesini engellemiştir (Wild, 1932, 36-43).

Bu dönemde Mustafa Kemal Atatürk ile yakın temas içinde olan Han (Atatürk'ün reformlarla ilgili kimi uyarılarını dinlemediği için ancak 1929 yılına kadar iktidarda kalabilmiştir), Türkiye'dekine benzer bir reform hareketine girişmiş, Almanya gibi Avrupa ülkelerinden heyetler getirtmiş, bu gibi ülkelerle yakın temas içine girmiştir. Ayrıca Afganistan, II. Dünya Savaşı dönemine kadar Almanya gibi Batılı ülkelerin ekseninde politikalar gütmesine rağmen savaştan

Afganistan'da Yaşanan İşgallerin Sebepleri ve Neden Olduğu Zorunlu Göç Süreci

sonra Sovyetler Birliği'ne, yani Doğu Bloğu'na yakınlaşmaya başlamıştır (Fitzgibbon, 2020, s. 74)

II. Dünya Savaşı'ndan sonra İngiltere'nin yerini ABD, Nazi Almanyası'nın yerini de SSCB almış, dünya Batı ve Doğu Bloğu olarak ikiye bölünmüştür. Zamanında 'Büyük Oyun' perspektifinde Orta Asya'da egemenlik kurmaya çalışan süper güçler (Çini, 2021, s. 267-268), bu sefer 'Yeni Büyük Oyun' bağlamında güç mücadelesine girmişler, Afganistan da bu stratejik mücadelenin merkez alanı olmuştur (Erol vd. 2021, s. 408-409). ABD, Pakistan ve Hindistan üzerinden bölgede güç merkezi oluşturmaya çalışırken, SSCB de Afganistan üzerinden bu politikalarını devreye sokmaya çalışmıştır. Soğuk Savaş döneminde Kore, Vietnam, Küba ve İran³ üzerinden birbirleriyle çatışan ve vekalet savaşları ile tüm dünyayı kana bulayan bu iki süper güç, 1970 ve 1980'li yıllara gelindiğinde ekonomik göstergelerle ve 'Yıldız Savaşları'yla⁴ büyük bir rekabet içine girmiş, Doğu Avrupa, Balkanlar, Orta Doğu ve Orta Asya'da da 'Hayat Sahası'⁵ oluşturmaya çalışmışlardır (Wirbel, 2004, s. 34-35). Bu olay ve olgular bağlamında düşünüldüğünde, yıllarca sürecek olan savaşların önü açılmış, ilk olarak Sovyetler Birliği'nin Afganistan topraklarını işgali ile bu süreç başlamıştır.

2. SSCB'nin Afganistan'ı İşgali ve Yaşanan Sığınmacı Hareketleri

Bu dönemde yaşanan gelişmelerin temeli, Sevr Devrimi adı verilen, 1973-1978 yılları arasında iktidarda olan Muhammed Davud Han (özellikle kadınlara verdiği haklarla devrimci ve reformist bir lider olarak biliniyordu)'ın devrilmesiyle atılmıştı. Davud Han'ın öldürülmesi ve kurduğu hükümetin görevden alınmasıyla Muhammed Terakki ve Hafızullah Amin gibi liderler iktidarı ele geçirmiş, Halkçılar olarak bilinen bu grup ile Babrak Karmal'ın öncülüğündeki Perçemciler (Bayrakçılar) hareketi mücadele içine girmiş, Halkçı kanat galip gelmiştir. Ortak düşmanlarını ortadan kaldıran bu iki lider, bu sefer de kendi içlerinde iç çekişmeye girmişler, Muhammed Terakki, Amin tarafından öldürülmüştür. Bu dönemde SSCB'nin rahatsızlığı ise, komünist düşüncelere karşı başlayan ve önü alınamayan isyan hareketlerinin tüm Afganistan coğrafyasına yayılmış olmasıydı. Sovyet rejimi, 'Hafızullah Amin'in Batı Bloğuna yakın olduğunu' iddia ederek onu da ekarte etmiş, Babrak Karmal'ı iktidara getirmiştir (Grau vd. 2002, s. 23). Tam da bu noktada, Afganistan-SSCB savaşını tetikleyen unsurların artışı, 1979 yılıyla birlikte milyonlarca insanın yersiz-yurtsuz kalmasına neden olacak olayların fitilini ateşlemiştir.

Bir tarafta SSCB ve onu ülkeye 'davet eden' Afgan hükümeti, diğer tarafta da ABD, Pakistan, Çin ve Suudi Arabistan gibi ülkelerin desteklediği marjinal görüşlü mücahit grupların çabaları... Bu durum Afganistan'ın bölünmesine ve uzun yıllar sürecek bir savaşın içine girmesine neden olmuştur. ABD, Vietnam bataklığından çıkamamış, aynı durumun SSCB'nin başına gelmesi için de her türlü çabayı göstermiş, sonuçlarını hesap etmeden marjinal gruplara silah ve para yardımı yapmıştır. 24 Aralık 1979 yılında Sovyetler Birliği Genel Sekreteri Leonid Brej-

³ Bu ülkelerde yaşanan çatışmalardan dolayı halen milyonlarca sığınmacı ve mülteci ülke dışında yaşamakta, özellikle Vietnam gibi ülkelerde savaş esnasında atılan biyolojik ve kimyasal bombalardan dolayı yeni doğan çocuklar sakat doğmaktadır.

⁴ Star Wars=Stratejik Savunma Girişimi...

⁵ Bkz. Lebensraum...

nev'in talimatlarıyla Afganistan'ı işgal eden Rus birlikleri, Cenevre'de Birleşmiş Milletler öncülüğünde 14 Nisan 1988 tarihinde imzalanan barış anlaşmasıyla Afganistan'dan çekilmeye başlamış, savaşın başlamasından tam on yıl sonra, yani 15 Şubat 1989'da bu süreci tamamlamıştır. Savaşın bilançosu her iki taraf için ağır olsa da en çok zayıf sivil alanda gerçekleşmiş, 2 milyona yakın Afgan sivil hayatını kaybetmiştir (SSCB'nin 50 milyar dolara yakın maddi zararı ve 15 bine yakın asker kaybı, yıkılışını körükleyen olaylar silsilesini hazırlamıştır) (Öztürk, 2018). Bilinmesi gereken önemli bir olay ise, Taliban⁶ olarak bilinen marjinal örgütün oluşmasında bu dönemde yaşanan gelişmelerin ciddi bir payının olmasıdır.

Savaş süresince özellikle Pakistan ve İran gibi sınır ülkelerine sığınan Afgan vatandaşlar (o zamanki Afgan nüfusu 14 milyon civarındaydı), zorlu ve çetin yollarıyla meşhur Hayber Geçidi'ni geçip Pakistan'a ulaşmaya çalışmış, 1990'lı yıllara gelindiğinde Pakistan'a 3-4 milyon arasında, İran'a da 2-3 milyon arasında sığınmacı gelmiştir (hızlı nüfus artışına sahip Afgan halkının bahsedilen ülkelere bugünkü nüfusu tam olarak bilinmemekte, bunun en büyük nedeni ise, zorunlu göç sonucu gittikleri çoğu ülkede geç kayıt altına alınmış olmaları ya da vatandaşlık statüsü elde edememiş olmalarıdır) (Geyik Yıldırım, 2018, s. 135-136). Ayrıca, 2 milyona yakın Afgan vatandaşı da 'ülke içinde yerinden edilmiş kişi' konumuna düşmüş, sivil toplum kuruluşlarının kısmi yardımlarıyla hayatta kalmaya çalışmıştır. O dönemlerde Pakistan'a yönelen zorunlu göç sürecinin, ileride Taliban (Talebeler) olarak bilinen yapının oluşmasında payı büyük olmuş, sonraki kısımlarda işlenecek konunun temelini oluşturmuştur. 1980-1990 yıllarında yaşanan sığınmacı ve mülteci olayları perspektifinde anlatılması gereken bu durum, 'Küçük Kabil' olarak bilinen Peşaver'de⁷ yaşanan gelişmeler ve bu sürecin Afganistan'ın geleceğine yansımaları olarak ön plana çıkmaktadır (Independent Türkçe, 2020).

SSCB'nin Afganistan'ı işgali, bölge dengelerinin yanında gelecekte şekillenecek olayların kaderini de tayin etmiş, yaşanan zorunlu göç süreci bu durumun nedensel alt yapısını oluşturmuştur. İşgalin ardından çoğunlukla İran ve Pakistan gibi ülkelere kaçmak zorunda kalan Afgan sığınmacılar, güçlü bir Pers kültür yapısı ve uygarlığına sahip olan İran İslam Cumhuriyeti'nde asimile olma noktasına gelmiş, Hindistan ve Pakistan gibi etnik çatışmaların yoğun olduğu ülkelerde ise, dış güçlerin, istihbarat servislerinin ve terör örgütlerinin kısırcasında yaşamak zorunda kalmışlardır. Afganistan-Pakistan sınırında yer alan il (Peşaver, İslamabad vb.) ve ilçelerdeki kamplarda ya da banliyölerde kalan bu insanlar, hem devlet eliyle hem de marjinal örgütlerin çabalarıyla medrese eğitime gönderilmişler, yıllar sonra tekrardan Afganistan'a 'Taliban' adıyla geri dönmüşlerdir. Anlaşılacağı üzere Taliban, yıllar önce Pakistan'a zorunlu göçe maruz kalan sığınmacıların, ABD ve Pakistan gizli servislerinin yardımlarıyla Afganistan'a dönme girişiminden başka bir şey değildir. Önemli olan ve bu yazıda vurgulanması gereken nokta ise; neden bu sürecin oluştuğu?, önlemlerin alınmadığı ve bu medrese öğrencilerinin Amerika'nın ideolojisi doğrultusunda hareket etmeyi tercih ettiği konusudur (Crews, 2009, s. 2-4). Verilebilecek en kısa cevap ise; sığınmacı ve mülteci politikalarının dünya genelinde doğru bir şekilde uygulanmaması sonucunda bu insanların marjinal grupların hedefinde olması ve

⁶ Kendilerine 'Afganistan İslam Emirligi' demektedirler.

⁷ 'Sınır kenti ya da bölgesi' anlamına gelmektedir.

ulusal kimliklerini dahi tam anlamıyla oluşturamadan kendilerini terör eylemlerinin içinde bulmalarındır. Bu kısımların anlaşılır olabilmesi için Afganistan'dan Pakistan'a doğru yaşanan sığınmacı hareketlerine dikkat çekmek gerekmektedir.

2.1. SSCB İşgali Sonrasında Pakistan'a Sığınan Afganistan Vatandaşları

Bu dönemde yaşanan gelişmeler, 1979 Sovyet işgalinin ardından Peşaver'e doğru yaşanan Afgan zorunlu göçü perspektifinde anlatıldığında, dünya genelindeki sığınmacı ve mülteci politikalarının yanlış yönleri de gözler önüne serilmiş olacaktır. Zor koşullar altında ulaştıkları Afganistan-Pakistan sınır şeridinde, çoğunlukla sivil toplum kuruluşları tarafından kurulan sığınmacı kamplarında kalan zorunlu göçmenler, 10 yıl sürecek olan savaşın bitmek bilmemesi üzerine kaçak yollarla da olsa Pakistan'a ulaşmışlar, neredeyse 44 yıl bu bölgede yaşamışlardır. Bölgeye ulaştıktan sonra, kimileri Pakistan'ın diğer şehirlerine (İslamabad, Karaçi, Lahor, Ketta, Multan vb.) gitmiş, kimileri Batı ülkelerine kaçmış, kimileri de Afganistan'a geri dönmüştür. Günümüzde Pakistan'da resmi olarak 1.4 milyon, resmi olmayan rakamlara göre ise yaklaşık 2.5 milyon Afgan sığınmacı yaşamaktadır. Bölgede yaşayan Afgan sığınmacıların tam olarak tespit edilememesinin nedeni ise, bazılarının aile birleşimi yoluyla Pakistanlılarla evlenmesi ya da Afgan olduklarını pek vurgulamamaları olarak tahmin edilmektedir (Karakurt, 2021).

Peşaver ve çevresindeki yerleşimler 1980'lerde kısıtlı bir nüfusa sahipken, günümüzde Afgan sığınmacıların yoğun olarak yaşadığı bir yer haline almış, düzensiz göçün merkezi konumuna gelmiştir (Jazayery, 2002, s. 242-243). Bu bölge, resmi olarak nüfusun hesaplanmadığı, Afganlara ait 5 bine yakın dükkanın yer aldığı ama mülk edinme ve vatandaşlık statüsü alma imkanlarının olmadığı, Afgan sığınmacılara geçici kimlik kartının [Proof of Registration (PoR) Card] türlü çabalar sonucunda verildiği bir şehir görünümündedir. Pakistan hükümeti 2007 yılından sonra kayıt altına alma ve kart verme işlemlerine başlamış, 1.3 milyon kişi bu geçici kimlik kartına sahipken, bir o kadar kişi de sahip olamamıştır. Kartların 2 yıl geçerliliği olduğu için, mültecilik bir yana, Türkiye'de yaşayan Suriyelilerin sahip olduğu 'geçici koruma statüsü'ne yakın bir hak kazanımı dahi yoktur. (UNHCR, 2022). Ayrıca, Pakistan hükümet ve muhalefet liderlerinin, zaman zaman bu bölgelerdeki Afgan sığınmacıları çıkarları doğrultusunda yönlendirdikleri de bilinmektedir.

Pakistan yönetimi, Taliban'a gizli destek sağlayan Suudi Arabistan ve ABD gibi ülkelerin hatalarını örtmek amacıyla, 'bölgedeki sığınmacı kamplarının Taliban'a militan sağlayan merkezler olduğunu' deklere edip, 'sığınmacıların adi suç oranlarının yüksek olduğunu' iddia etmektedir. Bu bağlamda, 'Pakistan hükümetlerinin tarafsızlığını yitirdiğini, ABD'nin hayat sahası içinde onun uydu yönetimleri olduğunu' söylemek yanlış olmayacaktır. İşin gerçekçi boyutuna bakıldığında, Pakistan yönetimi hem kendi istihbarat teşkilatı (ISI) hem de Amerikan istihbaratı (CIA) aracılığıyla bölgede konuşlanan Taliban'ı kontrol etmektedir. Herhangi bir kimlik belgesi olmayan, sağlık ve eğitim imkanlarından tam olarak faydalanamayan, sigortalı olarak çalışma olanakları oluşmayan sığınmacıların ise, suç unsurlarına yönelecek imkanları haiz olmamıştır. 1980 ve 1990'lı yıllarda sığınmacılara sağlanması gereken maddi imkanlar, Soğuk Savaş mücadelesi içinde olan ABD tarafından SSCB'yi zor durumda bırakmak için kimi marjinal gruplara aktarılmış, bu durum günümüzde Pakistan içindeki sığınmacı probleminin daha da büyümesine neden olmuştur (Abbas, 2014, s. 67-70).

2022 yılına gelindiğinde, sadece kısıtlı imkanlar (banka hesabı açma vb. haklar) dahilinde Peşaver vb. Pakistan şehirlerinde zor koşullar altında yardıma muhtaç şekilde yaşayan Afgan sığınmacılar, eski Pakistan Başbakanı İmran Han gibi liderlerin 'sığınmacılara vatandaşlık verme' sözlerine rağmen, halen aynı kötü koşullarda yaşamaya devam etmektedirler. BMMYK'nın kimi çabaları mevcut olsa da, Pakistan'ın 1951 Cenevre Mülteci Sözleşmesi'ne taraf olmaması sebebiyle bu insanlara devlet eliyle mülteci statüsü vermek imkansızlaşmakta, 'sığınmacı' statüsünün gereklerini dahi elde edememektedirler. Ayrıca, 1993 yılında 'Pakistan Hükümeti ile BMMYK Arasında Yapılan İşbirliği Anlaşması'nda, Pakistan tarafından BM'nin spesifik olarak oluşturduğu 'mültecilik' statüsü kabul edilmiş gibi görünse de, uygulamada bunun sonuçlarını görememek, statünün Pakistan tarafından kısıtlı bağlamda değerlendirildiğini göstermektedir (UNHCR, 2023a).

Bilinmesi gereken bir diğer durum da, 1980'ler boyunca Afganistan-Pakistan sınırında bu tür olaylar cereyan ederken bölgeye yardım elini uzatan başka ülkelerin de olduğu gerçeğidir. Bu ülkelerden birisi de Türkiye Cumhuriyeti olmuş, kimi sığınmacı politikaları devreye girmiş ve devlet erkanının sınır bölgesini ziyaretiyle bu durum şekillenmiştir. Aslında pozitif bağlamda sistemli bir politikanın ürünü olarak ortaya çıkan bu durum, bugüne kadar üzerinde pek durulmayan ve vurgulanmayan gerçek bir dipnot olarak tarihin derinliklerinde kalmıştır.

2.2. SSCB İşgali Sonrasında Türk Topraklarına Sığınan Afganistan Vatandaşları

Bilindiği üzere, bu dönemde Türkiye'ye sığınan Afganistan vatandaşlarının neredeyse tamamı 'Türk soyuna ya da Türk kültürüne bağlı' sığınmacılardan oluşmuş, 1934 İskan Kanunu'na atıf yapılarak Türkiye'ye yerleştirilmişlerdir. Bu olayların başlangıcı, 1979 Sovyet işgali sonrasında Pakistan'a kaçmak zorunda kalan Türk kökenli Kırgız, Kazak, Özbek ve Türkmenlerin sığınmacı kamplarında yaşamak zorunda kaldığı zamana denk gelmiş, dönemin Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in 1981 yılının 22-27 Kasım tarihleri arasında Peşaver yakınlarında bulunan 'Nasır Bagh Sığınmacı Kampı'nı ziyareti ile resmi bir hal almıştır. O dönem Afganistan'da milletvekili olan Türkmen kökenli siyasetçi Abdülkerim Mahdum ile Kenan Evren'in birbir görüşmesi, bölgedeki Türk kökenli sığınmacıların kaderini tayin etmiştir. 1934 İskan Kanunu'na atıf yapılarak '2641 Sayılı İskan Kanunu (Afganistan'dan Pakistan'a Sığınan Türk Soylu Göçmenlerin Türkiye'ye Kabulü ve İskanına Dair Kanun Tasarısı)' (TBMM, 1982) mecliste kabul edilerek 19 Mart 1982'de resmi gazetede yayınlanmıştır. Bu kanun tasarısında, sığınmacıların; 'bir defaya mahsus serbest ya da iskanlı göçmen olacakları' vurgulanmış, 'en kısa yoldan Türkiye'ye gelebilmeleri için 31 Aralık 1982 tarihine kadar Türkiye'nin Pakistan (İslamabad) büyükelçiliğine başvuru yapmaları ve gerekli evraklarını almaları' şartı aranmıştır (Şimşek, 2021).

Zorunlu göçe maruz kalan bu insanların azami sayısının 4.500 kişi olacağı vurgulansa da, 5 bine yakın sığınmacının Türkiye'ye giriş yaptığı tahmin edilmektedir. Türk soyundan ve kültüründen olan bu sığınmacıların geliş sürecinde, hangi ulaşım metodu ve güzergahının kullanılacağı noktasında kimi tartışmalar yaşanmış, hem Birleşmiş Milletler hem de Türk Hava Yolları'na ait yolcu uçaklarıyla İslamabad'dan Adana'ya nakilleri başarılı bir şekilde gerçekleşmiştir. Afganistan'ın dağlık bölgelerinde sert ve soğuk hava ikliminde yaşamaya alışmış soydaşların, Pakistan'ın sıcak hava koşullarında hastalandıklarını ve yaşamlarını yitirdiklerini öğrenen

Afganistan'da Yaşanan İşgallerin Sebepleri ve Neden Olduğu Zorunlu Göç Süreci

Türk uzmanları, bu insanların, hem yaşadıkları iklim bölgelerine hem de etnik kimliklerine göre Türkiye'deki illere düzenli bir şekilde dağıtımını sağlamışlar, TOKİ benzeri konutlar inşa edip tarım arazileri oluşturmuşlardır. İlk etapta Türkmen lider Abdülkerim Mahdum ve aynı etnik kökenden soydaşların nakli ve yerleştirilmesi için pilot bölge seçimi için araştırmalar yapılmış, akademisyen, bürokrat vb. kimi uzmanlardan yardım alınmıştır (Genelkurmay, 2009, s. 86-87).

Bu bağlamda, 858 Türkmen kökenli sığınmacı Tokat'a, 1905 Özbek kökenli Afganistan vatandaşı Hatay, Şanlıurfa ve Gaziantep gibi illere, 1130 Kırgız sığınmacı Van'a, 270 Kazak kökenli de Kayseri'ye gönderilmiştir. Bu şehirlere yerleştirilen soydaşların kimisi bulunduğu bölgeye uyum sağlayamadığı için, kimisi de ekonomik nedenlerden ötürü İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyük şehirlere göç etmiştir. Çoğunlukla İstanbul'un Zeytinburnu, Fatih ve Eminönü gibi semtlerini seçen sığınmacıların, deri ve tekstil alanında çalışarak geçimlerini bu sektörlerden sağladıkları anlaşılmış, 40 yıldır bu topraklarda yaşamalarıyla birlikte, Türkiye'ye entegre olma noktasında sıkıntı yaşamadıkları görülmüştür (Şimşek, 2021). Günümüzde halen kimi televizyon programlarına ve belgesellere konu olan Van şehrinin Ulupamir Köyü (2022 yılı itibariyle 1.587 kişilik nüfusuyla 'mahalle' statüsüne geçmiştir), Kırgız soydaşların gönderildiği bir merkez olmuş, Türkiye'ye yayılan ve toplamda 5 bin kişilik nüfusu olan bu insanların, zamanla ekonomik gerekçeler, terör, sosyal imkanlar vb. nedenlerle Ulupamir'den göç etmesiyle birlikte köy nüfusu hemen hemen ilk günkü sayısına dönmüştür. Özbek ve Türkmenlerin ise, Şanlıurfa ve Tokat gibi illerde mevcut statülerini korudukları anlaşılmış, Özbeklerin 10 bine yakın, Türkmenlerin de 4 bine yakın bir nüfusa sahip oldukları gözlemlenmiştir (T24, 2011).

Türkiye'ye gelen bu Afgan sığınmacıların Anadolu'ya entegrasyonu konusunda kısa bir analiz yapmak gerekirse, pozitif sonuçların ortaya çıktığı anlaşılacaktır. Türk topraklarına geldikten sonra kimi uyum sorunları yaşasalar da, özellikle çocuklarının eğitimi noktasında taviz vermeyen soydaşlar (devletin ciddi teşviklerinin de göz ardı edilmemesi gerekir), mümkün olduğunca çocuklarını okutmuşlardır. Bundan dolayıdır ki, kaymakam, doktor, mühendis, öğretmen, polis ve subay olarak Türk toplumuna katkılarını sunmuşlar, huzur ve uyum içinde yaşamışlardır. Bu soydaşlardan kimileri kurdukları dernek ve vakıflarla, hem 1990'larda hem de günümüzde Taliban zulmünden kaçan Türk kökenli sığınmacılara yardım eli uzatmaya devam etmekte, Türkiye Cumhuriyeti'nin resmi kuruluşlarıyla da ortak projeler yürütmektedir. Kıscası, Birleşmiş Milletler gibi uluslararası örgütlerin ve uluslararası toplumu oluşturan ülkelerin yapması gereken sığınmacı ve mülteci yardımlarını ve politikalarını (yerel entegrasyona fon sağlama, üçüncü ülkelere yerleştirme ya da gönüllü geri dönüşleri organize etme vb.), dünyadaki bu ve benzeri sivil toplum kuruluşlarının yapması, küresel bağlamda mülteci politikalarının iflas ettiğini kanıtlar niteliktedir. Ayrıca, Afganistan'dan dışarıya göç perspektifinde analiz konusu olacak diğer bir ülke de İran olarak belirlemekte, uluslararası göç anlamında hem varış ülkesi olması hem de Türkiye'ye geçişte transit ülke olması bağlamında önem arz etmektedir (Dimitriadi, 2018, s. 26).

2.3. SSCB İşgali Sonrasında İran'a Sığınan Afganistan Vatandaşları

1979 İran İslam Devrimi ile aynı yıllara denk gelen SSCB'nin Afganistan'ı işgali, hem İran'a yönelik zorunlu göç bağlamında hem de İran'ın iç dinamikleri bağlamında farklı bir tablo

ortaya çıkarmıştır. Bilindiği üzere, farklı etnik yapılar tarafından çevrelenen Afganistan, Peştunlar, Tacikler, Özbekler, Hazaralar, Beluçlar vb. etnik unsurlardan oluşmuş, İran'a yönelik sığınma hareketleri noktasında özellikle iki toplum ön plana çıkmıştır. Bunlardan ilki, Afgan kökenli olup, çoğunlukla Şii inancına sahip, az bir kesimi de Sünni ve Hristiyan olan Hazaralar; ikinci grup ise, İran kökenli olup, Afganistan topraklarında yaşayan Beluçlardır. Taliban'ı oluşturan unsurların çoğunlukla Selefi inancına sahip Peştunlardan meydana gelmesinden dolayı, bu grupların Pakistan'a, Hazara ve Beluçların da İran'a sığınması şaşırtıcı olmamıştır (Alagöz vd. 2015, s. 122-123). Afganistan içinde hemen hemen 4 milyon, İran'da da 500 bin kişilik nüfusa sahip olan Hazaralar ile, yine aynı şekilde Afganistan'da 600 bin, İran'da da 800 bin-2 milyon arası bir demografik yapıya sahip olan Beluçların, Sovyet İşgali sonrasında 40 yıldan uzun bir süredir bölgede yaşadığı bilinmektedir (Breseeg, 2004, s. 311, 366). Bölgeye gelen ve Şii olmayan grupların ise (Peştunlar vb.), ya Pers kültürüne entegre olamadığı için ya da üçüncü bir ülkeye gitmek amacıyla ülkeyi terk ettiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Yüzyıllardır Mezopotamya bölgesinde güçlü ve kalıcı bir uygarlık kurmaya çalışan Persleri, ne Spartalılar ne de Atinalılar değiştirebilmiş, bu büyük medeniyet özünü yitirmemiştir. Böyle bir toplum yapısının içine girip adapte olamayan sınıflar yok olmaya mahkum olmuştur.

Bahsedilmesi gereken bir diğer durum da, İran'a göç eden, günümüzde resmi olarak 950 bin, resmi olmayan rakamlara göre de 3 milyona yaklaşan Afgan sığınmacı nüfusunun ne tür zorluklarla yüzleştiği gerçeğidir (Karakurt, 2021). Bu insanlar İran'da her ne kadar kimi ortak noktalar altında birleşseler de, bu topraklarda sığınmacı politikalarının ciddi bir başarıya ulaştığını söylemek zordur. Bunun en büyük nedeni ise, hem İslam Devrim'i ile dışa kapanan ve ABD gibi Batılı ülkelerle düşman olan bir İran'ın ortaya çıkması, hem de merkezi New York'ta olan BM'nin sığınmacılara yardımlarının aksamasıdır. Bunun dışında, 1980-1988 yılları arasında cereyan eden, 1,5 milyona yakın asker ve sivilin öldüğü, maddi ve manevi olarak büyük kayıpların yaşandığı İran-İrak Savaşı'nı da bir başka sorun olarak belirtmek gerekir. 1975-1990 yılları arasında yaşanan Lübnan İç Savaşı'nda Hizbullah'a destek veren İran'ın, sığınmacı soruna çözüm önerisi en son düşüneceği durum olmuştur (O'Ballance, 1998, s. 161).

Sonuç itibariyle, Afganistan'dan İran'a gelen bu zorunlu göçmenlerin çoğunluğu İran'da ilk etapta büyük sorunlar yaşamamış olsa da, Batı ambargo ve ablukalarının sonucu olarak ortaya çıkan ekonomik kötüleşme dönemlerinde hedef ülke olarak ya da transit geçiş güzergahı olarak Türkiye'ye ve Batılı ülkelere yönelmişler, daha iyi bir hayat arayışına girmişlerdir (Dimitriadi, 2018, s. 65). Yaşanan bu olay ve olgular bir sorunsal olarak değerlendirildiğinde, zamanında Afganistan ve Pakistan'dan gelişlerde açık kapı politikası uygulayan İran'ın, aynı durumu Türkiye'ye karşı da uyguladığı, uluslararası hukuktan doğan sorumluluklarını yerine getirmediği görülmüştür. Ayrıca İran, '28 Temmuz 1976'da Muhammed Rıza Pehlevi döneminde imzaladığı ve tarafı olduğu 1951 Cenevre Mülteci Sözleşmesi'nin gereklerini, özellikle İran İslam Devrimi'nden sonra tam anlamıyla yerine getirmediği' noktasında eleştirilerin hedefine oturmıştır (UNHCR, 2010, s. 14-41).

2.4. Taliban'ın Kuruluşu ve Yaşanan Zorunlu Göç Süreci

Sovyetler Birliği 1989'da Afganistan'dan çekildikten sonra ülke genelinde yeni bir düzen kurulduğu zannedilse de, SSCB sadece fiziksel olarak geri çekilmiş, kendisine bağımlı bir hükümet bırakmıştır. Muhammed Necibullah önderliğinde 1987-1992 yılların arasında Afganistan Demokratik Cumhuriyeti adı altında yönetilen bu idarenin ömrü uzun sürmemiş, ülke yeniden içi karışıklıkların merkezine oturmuştur (Cankara vd. 2020, s. 451-452). Bu iç karışıklıklara değinmeden önce, bu süre zarfında herhangi bir sığınma hareketi olup olmadığı konusunda kimi açıklamalar yapmak mantıklı olacaktır. Bilindiği üzere, Rusya'nın ağır bir yenilgi alıp bölgeden çekilmesinden 1992 yılında başlayan iç savaş dönemine kadar, ülke dışına kaçan 1-2 milyona yakın insan ülkelere geri dönmüş, bu barış ortamı ise sadece 3 yıl sürmüştür. Geri dönenlerin büyük çoğunluğunu ise, Pakistan ve İran'a gidip sınır bölgelerindeki kamplarda zor koşullarda hayatta kalmaya çalışan sığınmacılar oluşturmuş, bu ülkelerin hinterlandı içinde kalanlar ise geri dönmemiştir. Geri dönmeyenlerin haklılığı, sonraki yıllarda yaşanacak olaylardan anlaşılmalıdır (Harpviken, 2009, s. 99-103).

Daha önceki kısımlarda da bahsedildiği üzere, 1980'lerde Pakistan'a sığınmacı olarak giden gençler büyümüş, bu ülkede okudukları mekteplerde belirli ideolojik güdülere odaklı eğitilmişler, Suudi Arabistan ve ABD finansmanı, Pakistan istihbaratı (ISI) ve Molla Ömer liderliğiyle ('Taliban' adıyla) gün yüzüne çıkmışlardır. Soğuk Savaş denklemi bağlamında düşünüldüğünde, Necibullah'ın 1992 yılında devrilmesiyle Amerika'nın bölgedeki marjinal gruplara parasal yardımı artmış, ABD, 1992-1996 yılları arasında yaşanan Afganistan İç Savaşı'nda bu gruplar arasında bir seçim yapmak zorunda kalmıştır. 1994 yılında Molla Ömer liderliğinde kurulan ve 90 bine yakın savaşçısı olan Taliban'ı desteklemesi çıkarlarına uygun gelmiş, hem Pakistan'ı dengelemesi hem de Çin ve Rusya'nın hayat sahasına yakın olmak istemesi, bu kararında etkili olmuştur. 1996 yılında hem başkent Kabil'i hem de Afganistan'ın büyük çoğunluğunu (Kandahar vb.) ele geçiren Taliban, gücüne güç katmış, Afgan halkı için bir felaket biterken diğer bir felaket başlamıştır (Rashid, 2001, s. 108-109).

1996-2001 yılları arasında Afganistan İslam Emirliği adıyla yeni bir yapı kurup iktidarda kalmayı başaran Taliban döneminde herhangi bir işgal ya da büyük bir iç savaş olmasa da, hem ülke dışına zorunlu göçler devam etmiş hem de ülke içinde yerinden edilmiş kişilerin sayısı artmıştır (Obayd vd. 2021, s. 79). Feodal beylikler ve klan yapılarından oluşan Afganistan'da yüz yıllar boyunca milli birlik ve beraberlik ve siyasi bütünleşme oluşmadığı için (Atacan, 2008, s. 35) ülkedeki etnik yapıların ve büyük ailelerin Taliban'la mücadelesi güçleşmiştir. Tüm bunlara rağmen kimi mücadele örneklerinin olduğu da inkar edilemez bir gerçektir. 'Kuzey Birliği' adı altında, Özbek kökenli komutan General Raşit Dostum ve Tacik kökenli lider, 'Penşir Aslan'ı olarak bilinen, büyük başarılar elde etmiş Ahmed Şah Mesud⁸ tarafından mücadele örneği sergilenmiş, zamanında ABD tarafından, o anki senaryoda ise El-Kaide gibi terör örgütleri finansmanı ile desteklenen Taliban iktidarda kalmaya devam etmiştir (Erman, 2018, s. 313-317).

Tahmin edildiği üzere, Taliban'ın iktidarda kaldığı bu 5 yıllık süre zarfında da zorunlu göçler devam etmiş, bunun en büyük nedeni de 'baskı ve zulüm' halinin devam etmesi olmuştur.

⁸ 2001 yılında haber muhabiri kılığına bürünen Taliban militanları tarafından bombalı suikastla öldürülmüştür.

1951 Cenevre Mülteci Sözleşmesi'nin mülteci tanımında da bahsedilen 'zulüm korkusu' (UNHCR, 2010, s. 14), yaşanan kısıtlamalar ve yasaklarla daha da artmış, bu durum insanların kaçışında hızlandırıcı rolü oynamıştır. Bu yasaklardan bazılarında değinmek gerekirse şunlar söylenebilir. Özellikle kadın hakları konusunda dünyanın en gerisinde olan Afganistan, Taliban'ın koyduğu yasaklarla bu duruma gelmiş, sinema, tiyatro, resim-heykel, müzik, satranç, televizyon vb. kültür-sanat etkinlikleri, erkeklerin sakalsız dolaşması, kadınların gerekli durumlar dışında evden çıkması, çalışması ve kız çocuklarının okuması gibi durumlar yasaklanmıştır.

Tüm bu yasaklar, altyapı sıkıntıları, sağlık sektörünün çöküşü⁹, ekonomik zorluklar, insanların evsiz-yurtsuz kalması ve Peştunların ön plana çıktığı gruplaşmalar (etnik ayrımcılık) zorunlu göçü mecbur kılmıştır (Erol vd. 2022, s. 33-35). 1992-2001 yılları arasında Afganistan'da 1 milyona yakın kişi hayatını kaybetmiş (bunların yarısı sivil vatandaşlardır), 5 milyona yakın kişi de ülke dışına kaçmış, sonu gelmeyen sığınmacı hareketleri devam etmiştir (Omar, 2022). Bölge için sular durulmamış, 21. yüzyıla girerken, hem dünya dengelerini hem de Afganistan jeopolitiğini değiştiren bir başka gelişme meydana gelmiş, 11 Eylül terör saldırıları gerçekleşmiştir.

3. ABD'nin Afganistan'ı İşgali Sonrası Geri Dönüşler

1980'li yıllar boyunca SSCB'nin Afganistan'da başarısız olması için mücadele eden ve marjinal gruplara destek veren ABD, kendisine yönelen olumsuz sonuçlarla da yüzleşmek zorunda kalmıştır. Ağustos 1990'da Irak'ın Kuveyt'i işgali sonrasında ABD güçlerini ülkesinde konuşlandırmak isteyen Suudi Arabistan gibi ülkelere ilk karşı çıkan Usame Bin Ladin gibi radikal İslamcılar olmuş, Müslüman olmayan bir ülkenin kutsal topraklarda bulunmasını istememişlerdir. Bu olay sonucunda Bin Ladin, Suudi yönetimi tarafından hapis cezasına çarptırılmış, yakalanmadan Pakistan'a kaçmayı başarabilmiştir. 1994 yılında da vatandaşlıktan çıkarılmış ve vatansız statüsünde yaşamaya başlamıştır. Sonraki yıllarda yapacağı eylemler ise yüzbinlerce Afgan'ın sığınmacı, mülteci ve vatansız konumuna düşmesine neden olacak, 2000'li yıllardan sonra da tüm dünya dengelerini değiştirecektir (Rashid, 2001, s. 202-203).

Taliban ile işbirliği içinde olan El Kaide terör örgütü, İkiz Kuleler, Pentagon ve Beyaz Saray'ın da içinde bulunduğu stratejik noktaları hedef alan 11 Eylül 2001 tarihli saldırılar ile ön plana çıkmaya başlamış, ideolojik hedeflerle hareket eden ABD ise, 'Yeni Büyük Oyun'u devreye sokup Orta Asya'daki hayat sahasını genişletmek istemiştir. Sorulması gereken soru ise nettir; 'yüzyıllardır huzur ve istikrarın yeşermediği bu topraklarda, ABD'nin ve diğer büyük güçlerin işgal nedenleri sadece jeostratejik ve jeopolitik miydi?'. Amerikalı jeologların araştırmalarına ve yayınladıkları raporlara göre, lityum, demir, bakır, altın ve kobalt gibi 1 trilyon dolar değerinde işlenmemiş madenin olduğu, uyuşturucunun ham maddesi olan afyonun yüzde 80'inin üretildiği bir bölgeydi burası (Mili, 2015, s. 20-33). ABD, 2011 yılında Usame Bin Ladin'i öldürmesine rağmen (ABD, Afganistan'daki varlık nedenini buna bağlamıştı) bu bölgedeki işgaline son vermemiş, 2021 yılına kadar kademeli olarak askerlerini azaltmakla yetinmiştir.

⁹ Bulaşıcı hastalıklardan ötürü çocuklar 3-5 yaşına gelemeden ölmektedir. Ülkede yüksek doğum oranı olmasına rağmen nüfusun az olmasının nedeni bu gibi durumlardan kaynaklanmaktadır.

Afganistan'da Yaşanan İşgallerin Sebepleri ve Neden Olduğu Zorunlu Göç Süreci

Bu dönemde yaşanan sığınmacı hareketlerine kronolojik olarak değinmek gerekirse şunlar söylenebilir. 2001'de Afganistan işgalinin başlamasıyla hem ülke dışına kaçışlar hem de ülke içinde yer değiştirmeler olmuş ama tahmin edildiği kadar büyük sayılar ortaya çıkmamıştır. Bunun en büyük nedeni ise, 7 Ekim 2001'de başlayan işgalin 13 Kasım günü Kabil'e girişle birlikte kısa sürede başarıya ulaşmasıydı. Taliban (Molla Ömer) ve El-Kaide (Usame Bin Ladin) güçleri Pakistan'a kaçmış, ABD'nin; 'ülkenin yeniden istikrara kavuşması için yatırımların artacağı ve Taliban tarafından kısıtlanan özgürlüklerin yeniden kazanımı için yasakların kalkacağı'ni vurgulaması, ülkeden kaçışları azaltmıştır. Ekonomik gelişim bağlamında en kısa yolu seçen ABD, 2000 yılında Taliban tarafından yasaklanan afyon imalatını tekrardan devreye sokmuş, Taliban öncesinde yılda 3 bin ton olan üretim, ABD zamanında yılda 9-10 bin tona kadar çıkmıştır (Mili, 2015, s. 33, 70, 102).

Sığınmacıların özellikle 2001-2021 yılları arasında ülkeye geri dönüşlerini teşvik için Birleşmiş Milletler'in yardımlarını (BMMYK aracılığıyla) ve Batılı sivil toplum örgütlerinin çabalarını görmek mümkündür (Van Houte, 2017, s. 46-49). Bu süre zarfında 6 milyona yakın Afgan ülkeye geri dönerken (Güler, 2013, s. 110), 3 milyona yakını da ülkeyi terk etmiştir (Abbas, 2014, s. 55). Geri dönüşlerin çoğunlukla Pakistan ve İran gibi ülkelere olması şaşırtıcı olmamış (Harpviken, 2009, s. 114), Sınır Tanımayan Doktorlar (MSF), Helsinki Yurttaşlar Derneği (hYd), Kızılhaç, Türk Yardım Kuruluşları (Kızılay, AFAD, İHH vb.) aracılığıyla bu süreç hızlanmıştır. Bu dönemde, ülke içinde yerinden edilmiş kişilerin sayısı ise hesaplanamamış, Taliban'ın güçlenmeye başladığı Pakistan sınırına yakın bölgelerden diğer güvenli bölgelere kaçışlar devam etmiştir. 2007 yılında Taliban'ın intihar saldırılarının arttığı ve ABD'nin 65 bin asker ile takviye yaptığı (Demirtepe vd. 2013, s. 63); Usame Bin Ladin'in 2011'de öldürüldüğü ve ABD'nin 2014-2019 yılları arasında 100 bin kişilik ordusunu geri çekip Afganistan'ın korumasını Afgan askerlerine bıraktığı (Amerikalı danışman askerler yardımıyla eğitim görmeye devam etmişlerdir) dönemde zorunlu göç sürecinde lineer bir hızlandırıcı döngüsü oluşmuş, bu döngüyü kırmak imkansızlaşmıştır.

3.1. Taliban'ın Yeniden İktidara Gelişi ve Sığınmacı Hareketleri

İlk olarak bahsedilmesi gereken, Taliban'ın 2021 Ağustos'unda iktidara geliş sürecini hazırlayan olayların neler olduğu, nasıl iktidara geldiği ve sonrası süreçte ne tür sığınma eylemlerinin cereyan ettiği. Amerika'da George W. Bush döneminin kapanıp, 20 Ocak 2009 tarihinden itibaren Barack Obama döneminin başlamasıyla savaş karşıtı politikalar da (ileriki süreçte Suriye Savaşı'yla benzer bir durum belirmiş) ön plana çıkmaya başlamış, Afganistan'dan geri çekilme süreci Obama tarafından deklere edilmeye başlanmıştır. Yukarıdaki kısımda da bahsedildiği üzere, askeri yapının 300 bin kişilik Afgan ordusuna devredilmesiyle Taliban'ın Afganistan'ın % 15'lik kısmını ele geçirmesi bir olmuştur. Bunun en büyük nedeni ise, özellikle hava hakimiyeti ile Afganistan'daki gücünü perçinleyen ABD'nin, 17 bine yakın yardımcı askeri şirket aracılığıyla bunu yapmış olması (dünya genelinde 110'a yakın ülkede askeri şirketi olduğu düşünüldüğünde şaşırtıcı bir bilgi olmamakta) ve uçak, helikopter, tank, drone vb. teknik bilgi ve kalifiye personel gerektiren askeri araçları kullanacak Afgan uzmanları yetiştirmemesidir

(Malkasian, 2013, s. 91, 230). Kısacası ABD, Afganistan'ın geleceğini dizayn edip istikrarı oluşturmak yerine, kendi kapital şirketlerini zengin etmeye devam etmiştir.¹⁰

Bu süreç bağlamında, Barack Obama'dan sonra iktidara gelen Donald Trump tarafından vurgulanan, başkan Joe Biden döneminde de uygulamaya giren geri çekilme planlarından bahsetmek gerekmektedir. Sığınmacı akışının oluşması noktasında fırtına öncesi sessizliği oluşturmuş bu dönem, 29 Şubat 2020'de ABD heyeti ile Taliban arasında Katar'ın başkentinde imzalanan Doha Anlaşması ile gün yüzüne çıkmıştır (Dashti, 2021, s. 202). Taliban artık; 'terör eylemleri gerçekleştirmeyeceği ve teröre destek vermeyeceği' taahhüdünde bulunurken, buna karşılık ABD ise; 'Taliban'a yönelik yaptırımların ve ödül listesinin (kırmızı bültenle aranan Taliban üyeleri) kaldırılacağı' taahhüdünde bulunmuştur. Danışıklı dövüş olarak nitelendirilecek bu olaylardan sonra Taliban'ın ele geçirdiği toprak sayısı ikiye katlanmış, ülke içinde yerinden edilmiş kişi sayısında yükselme görülmüştür (White House, 2023). Bu çelişki, 2010 yılındaki Amerikan belgesinin içeriğinden ve Taliban tehdidine vurgudan anlaşılmaktadır (US Official Document, 2020). Biden tarafından; 'Eylül 2021 dönemine kadar Afganistan'dan geri çekilmenin tamamlanacağı, ABD ve NATO (Türkiye de dahil) güçlerine hizmet etmiş 93 bine yakın Afgan'a vize verileceği' söylene de, 1 Mayıs 2021'de ani bir geri çekiliş yaşanmış, sonrasında yaşanan zorunlu göç sürecinin de tohumları atılmıştır. Devlet başkanı Eşref Gani'nin 15 Ağustos 2021'de ülkeden kaçarak BAE'ne (Dubai) iltica etmesi ile, Taliban'ın Kabil'i ele geçirmesi aynı güne denk gelmiştir.¹¹

Tüm bu olaylardan sonra Afganistan'dan Pakistan, İran, Türkiye ve Batılı ülkelere kaçışlar hızlanmış (Abbas, 2014, s. 55-56), yaşanan gelişmelerin benzerliği bağlamında 1980'li yıllar aklı gelmiştir. Özellikle İran'ın, açık kapı politikası ile insan ticareti ve kaçakçılığına müsamaha göstermesi, insan hakları ihlali yapan Taliban'ı eleştirmemesi (Rusya'nın yanında ABD'ye karşı saf tuttuğu için), Tahran'da gerçekleşen Taliban karşıtı gösterileri yasaklaması gibi gelişmeler, yeni dünya dengelerini su yüzüne çıkarmış, tüm bu politikalar Türkiye'nin yoğun bir sığınmacı akışıyla yüzleşmesine neden olmuştur (Kişi, 2022, s. 49). Halihazırda resmi rakamlara göre 300 bin, bağımsız kuruluşlara göre 500 bin kişilik Afgan sığınmacıya, 3.6 milyon geçici koruma statüsünde olan Suriyeli'ye (UNHCR, 2023b) [Türkiye'deki mülteci hukukuna, yani YUKK'a göre; 'Avrupa dışından gelen, ırkı, dini, milliyeti, siyasi görüşü ve belli bir toplumsal gruba mensup olduğu için zulümden kaçanlar ve belli bir korkudan dolayı ülkesine dönemeyenler "şartlı mülteci (sığınmacı)" statüsünde olmakta'-T.C. Mevzuat Bilgi Sistemi, 2013, s. 12038) ev sahipliği yapan Türkiye için, ABD gibi büyük güçlerin emperyalist işgallerinin bedelini ödemek ağır gelmektedir. 'Uluslararası sorumluluk paylaşımı'nı göz ardı eden uluslararası toplumun Afgan sığınmacı ve mülteci sorununu çözmek istememesi ise, uluslararası insancıl hukuku görmezden geldiğini göstermektedir.

¹⁰ Karl Marx, bu durumun benzerini İngiltere vb. kapitalist ülkeler özelinde yaklaşık 154 yıl önce 'Das Kapital'de yazmış, 'kapital sistemin kendi sonunu getireceğinden' bahsetmişti. Sorulması gereken soru ise; Marx, bu vahşi kapitalizmin, diğer dünya dengelerini de etkileyeceğini hesap etmiş miydi?

¹¹ Ek olarak belirtmek gerekir ki, 2001 sonrasında ilk devlet başkanı olan, 2009 seçimlerinde aday olabilmek için sahip olduğu Amerikan vatandaşlığını bırakan Hamid Karzai ülkeyi terk etmemiş, Taliban'a karşı olumsuz bir ifadeyle bulunmamıştır (Lahoud, 2022, s. 94-95).

Sonuç

İnterdisipliner bir alan olan Uluslararası İlişkiler bağlamında, siyasi, hukuki, ekonomik, coğrafi ve sosyolojik olarak incelenmeye çalışılan problem başlıklarından da anlaşılacağı üzere, bu sorun birçok parametreden ve bilinmezden oluşmakta, mevcut karmaşıklığı, sorunların çözülmesini de zorlaştırmaktadır. Kimilerine göre ise tüm bu karmaşıklığın nedeni dünyadaki emperyalist ülkeler ve onların kurdukları düzenden kaynaklanmakta, çözümün ise 'ortak sorumluluk ilkesi'nden geçtiği vurgulanmaktadır. Tüm bu olay ve olgu örgüsü bağlamında analogik olarak düşünüldüğünde, 19. yüzyılda İngiltere ve Rusya, Soğuk Savaş dönemi ve sonrasında ise SSCB ve ABD tarafından işgale uğrayan, marjinal terör örgütlerinin eksik olmadığı, son yirmi yılda ise göreceli gelişim ve barış ortamının yaşandığı bir yer olan Afganistan, büyük devletlerin çıkar çatışmalarının ortasında yer almış, yüz yıl önce 'Büyük Oyun', günümüzde ise 'Yeni Büyük Oyun' adı altında seyreden stratejik satranç hamleleri Afgan halkı için şah-mattan öteye geçememiş, milyonlarca sığınmacı, mülteci ve yerinden edilmiş kişinin oluşmasına neden olmuştur.

Ülkenin işgali süresince çoğunlukla Pakistan ve İran gibi sınır ülkelerine sığınan, Suudi Arabistan, Çin, ABD ve Türkiye gibi ülkelere de zorunlu göç eden Afgan vatandaşlar, bazı sivil toplum kuruluşlarından destek alsalar da, Birleşmiş Milletler gibi Amerikan tekelindeki örgütlerin düzenli yardımlarından ve sistemli geri dönüş kampanyalarından yararlanabilmek için ABD'nin Afganistan'ı işgal etmesini beklemek zorunda kalmışlardır. 2021 yılına gelindiğinde, ABD'nin geri çekilmesi ve Afganistan'ı Taliban'a bırakması, yeni göç dalgalarının yolunu açmış, Pakistan ve İran gibi transit ülkeleri kullanarak Türkiye ve Batılı ülkelere geçiş yapmaya çalışan sığınmacılar (Abbas, 2014, s. 59), ya göç yollarında ya da sınır geçişlerinde can vermişler, insan hak ve özgürlükleri sadece hukuk metinlerinde (İHEB-14. madde) kalmıştır.

Ağustos 2021'de iktidara gelen Taliban; '1990'lardaki gibi yoğun bir yasak ve ceza uygulamayacağını' deklere etse de, 2022-2023 yılı itibarıyla yasak ve kısıtlamalarına hız vermiş, bundan dolayı ülkeden kaçan insanların sayısı da bir o kadar artmıştır. Zamanında ABD ve NATO birliklerine hizmet etmiş binlerce Afgan vatandaşı da Taliban'ın ölüm listesinde yer almakta, uluslararası toplumun yardımını beklemektedir. Yüzyıllardır işgal ve iç çatışmaların sona ermediği Afganistan'da, bundan sonraki süreçte de aynı şekilde çatışma ve huzursuzluk ortamının eksik olmayacağı, Peştunlar, Tacikler, Özbekler ve Hazaraların etnik mücadelelerinin hız kesmeden devam edeceği bir senaryoyu öngörmek şaşırtıcı olmayacaktır. Bu durumdan en çok zarar görecektir ise yerel halk olacak, Pakistan, İran ve Türkiye gibi ülkeler de yoğunlaşan düzensiz göç akışıyla yüzleşmek zorunda kalacaktır.

Afganistan'da meydana gelen sorunların ve neden olduğu sığınmacı akınının önlenmesi çok zor görünmekte, istikrar ve barış ortamının ise yakın bir gelecekte mümkün olmayacağı anlaşılmaktadır. Yüzyıllardır etnik ve mezhepsel çatışmaların merkezinde olan, neo-feodal yapıların zenginleşip güçlendiği ve işgallerin bitmediği Afganistan'da, ulusal birlik ve beraberliğin oluşmadığı ya da oluşturulmak istenmediği bir süreç meydana gelmiş, bu durumu fırsata çevirmiş emperyalist ülkeler ve terör örgütleri de gündemden düşmemiştir.

Sonuç itibarıyla, Sınır Tanımayan Doktorlar, Kızılhaç, AFAD, Kızılay ve İHH gibi sivil toplum örgütlerinin çabalarının yanında, BMMYK'nın da bölgedeki bütçesinin ve uzman persone-

linin artırılması, Taliban'ın kısıtlamalarına rağmen NATO ve BM Barış Gücü gibi askeri teşkilatların yardımıyla Afgan sığınmacılara destek olunması gerekmektedir. Afganistan gibi ülkelerdeki sorunlar çözülmedikçe, hem bu topraklarda teröre destek artacak ve bu durum geçmişteki gibi Batılı ülkelere yansiyacak, hem de dünyadaki sığınmacı ve mülteci sorunu içinden çıkılmaz bir hal alacaktır.

KAYNAKÇA

- ABBAS, H. (2014). *The Taliban Revival: Violence and Extremism on the Pakistan-Afghanistan Frontier*. Yale University Press.
- ALAGÖZ, B. - E. KANDEMİR (2015). "11 Eylül Sonrası Dönemde Bölgesel Güvenlik ve İran'ın Afganistan Siyaseti". *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, II/2: 109-140.
- ATACAN, F. (2008). "Radikal İslam'ın Küresel Bir Tehdite Dönüşüm Süreci: Afganistan Deneyimi". *YDÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, I/1: 32-49.
- BRESEEG, T. M. (2004). *Baloch Nationalism: Its Origin and Development*. Royal Book Company
- CANKARA, Y. - O. ÇEREZ (2020). "Tarihsel Süreç İçerisinde Afganistan'ın Göç Sorunu ve Türkiye'ye Yansımaları". *Türk Dünyası Araştırmaları*, CXXIV/245: 447-460.
- CREWS, R. D. - Tarzi, A. (Eds.). (2008). *The Taliban and the Crisis of Afghanistan*. Harvard University Press.
- ÇİNİ, P. (2021). "Yeni Büyük Oyun'un Ne Kadar Büyük Olduğu Üzerine". *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, IX/26: 266-295.
- DASHTI, Z. (2021). "ABD'nin Afganistan'dan Çekilmesi İle Taliban'ın Yeniden İktidara Gelmesi". *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, V/2: 195-212.
- DEMİRTEPE, M. T. - İ. ERDOĞAN (2013). "Obama'nın Afganistan Stratejisi: Değişim ve Süreklilik". *Journal of Security Strategies*. IX/17: 49-83.
- DERRIDA, J. (2006). *Specters of Marx: The State of the Debt, The Work of Mourning & the New International*. Oxfordshire: Routledge.
- DIMITRIADI, A. (2017). *Irregular Afghan Migration to Europe: At the Margins, Looking in*. Springer.
- ERDOĞAN, A. (2020). "Sovyetler Birliği'nin Dağılmasından Sonra Orta Asya'da Gerçekleşen Yeni Büyük Oyun". *Itobiad: Journal of the Human and Social Science Researches*, IX/2: 989-1015.
- ERMAN, K. (2018). "Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı İşgali ve Türkler". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 44: 303-320.
- EROL, H. - A. M. ALİ (2022). "Reasons for the Migration from Afghanistan to Turkey: Aegean Region Example". *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, XIII/1: 27-38.

Afganistan'da Yaşanan İşgallerin Sebepleri ve Neden Olduğu Zorunlu Göç Süreci

- EROL, M. S. - E. KAYA (2021). "Afganistan Barış Süreci, Küresel ve Bölgesel Aktörler". *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, V/2: 407-457.
- FITZGIBBON, J. (2020). *US Politics, Propaganda and the Afghan Mujahedeen: Domestic Politics and the Afghan War*. I. B. Tauris Publishing.
- GENELKURMAY BAŞKANLIĞI (2009). *Geçmişten Günümüze Türk-Afgan İlişkileri*. Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- GEYİK, S. (2018). "Göç ve Afganlar: 'İstikrarlı Mülteciler'". *Göç Araştırmaları Dergisi*, IV/2: 128-159.
- GRAU, L. W. - Gress, M. A. (Eds.). (2002). *The Soviet-Afghan War: How a Superpower Fought and Lost*. University Press of Kansas.
- GÜLER, A. (2013). "Uluslararası Mülteci Rejimi: Afganistan Örneği Üzerinden Bir Rejim Etkinliği Analizi". *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, IX/36: 101-127.
- HARPVİKEN, K. B. (2009). *Social Networks and Migration in Wartime Afghanistan*. New York: Palgrave Macmillan.
- JAZAYERY, L. (2002). "The Migration–development Nexus: Afghanistan Case Study". *International Migration*, XL/5: 231-254.
- KİŞİ, E. (2022). "Uluslararası Alanda Afganistan Sorunu: Taliban İktidarı, Afgan Mülteciler ve Türkiye". *Al Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, VII/1: 39-55.
- LAHOUD, N. (2022). *The Bin Laden Papers: How the Abbottabad Raid Revealed the Truth About Al-Qaeda, Its Leader and His Family*. Yale University Press.
- MACKINDER, H. J. (1919). *Democratic Ideals and Reality: A Study in the Politics of Reconstruction*. Hnery Holt & Co Publishing.
- MALKASIAN, C. (2013). *War Comes to Garmser: Thirty Years of Conflict on the Afghan Frontier*. Oxford University Press.
- MILI, H., Sati, S. - Townsend, J. (2015). *Afghan Opiate Trafficking Through the Southern Route*. United Nations Office on Drugs and Crime.
- O'BALLANCE, E. (1998). *Civil war in Lebanon, 1975-92*. Springer.
- OBAYD, A. J. - A. KARATAŞ (2021). "Afganistan'da Göç Hareketliliğinin Neden ve Sonuçları". *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, I/50: 75-91.
- RASHID, A. (2001). *Taliban: Militant Islam, Oil and Fundamentalism in Central Asia*. Yale University Press.
- ŞENLİ, B. (2022). *Afganistan'da Rus Kışkacı ve İşgali*. İstanbul: YeniYüz Yayınları.
- ŞEYHANLIOĞLU, H. (2008). "18. Yüzyıldan Günümüze Kadar Afganistan'ın Jeostratejik Önemi". *Avrasya Etüdüleri*, XXXIV/2: 22-43.
- VAN HOUTE, M. (2017). *Return Migration to Afghanistan*. New York: Palgrave Macmillan.

WELLS, D. N. (Ed.). (2004). *Russian Views of Japan, 1792-1913: An Anthology of Travel Writing* (Vol. 23). Psychology Press.

WILD, R. (1932). *Amanullah: Ex-King of Afghanistan*. London: Hurs&Blackett Publishing.

WIRBEL, L. (2004). *Star Wars: US Tools of Space Supremacy*. Pluto Press.

İnternet Kaynakları

HÜRRİYET. (2021). "Afgan Ordusu Niye Savaşmıyor". Erişim Tarihi: 16.08.2022.

<https://www.hurriyet.com.tr/dunya/afgan-ordusu-niye-savasmiyor-41872912>

INDEPENDENT TÜRKÇE. (2020). "Pakistan'ın Kabil'inde 40 Yıldır Yaşayan Afgan Mülteciler: Geri Dönmek İstemiyoruz". Erişim Tarihi: 06.08.2022.

<https://www.indyurk.com/node/133221/d%C3%BCnya/%E2%80%9Cpakistan%E2%80%99%C4%B1n-kabil%E2%80%99i%E2%80%9Dnde-40-y%C4%B1d%C4%B1r-ya%C5%9Fayan-afgan-m%C3%BClteciler-geri-d%C3%B6nmek>

KARAKURT, O. (2021). "40 Yıllık Umuda Yolculuk Hikayesi: Afgan Göçmenler". *TRT Haber*. Erişim Tarihi: 25.08.2022.

<https://www.trthaber.com/haber/dunya/40-yillik-umuda-yolculuk-hikayesi-afgan-gocmenler-575024.html>

OMAR, S. (2022). "Sovyetler ile ABD'nin Afganistan Hezimetini ve Ödenen Ağır Bedel". *Independent Türkçe*. Erişim Tarihi: 07.08.2022.

<https://www.indyurk.com/node/507136/d%C3%BCnya/sovyetler-ile-abdnin-afganistan-hezimetini-ve-%C3%B6denen-a%C4%9F%C4%B1r-bedel>

ÖZTÜRK, M. (2018). "Sovyetlerin Afganistan Hezimetini ve Ödenen Ağır Bedel". *Anadolu Ajansı*. Erişim Tarihi: 19.08.2022.

<https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/sovyetlerin-afganistan-hezimetini-ve-odenen-agir-bedel/1065078>

ŞİMŞEK, A. R. (2021). "Tarihten Günümüze Afganistan Göçleri ve Türk Asıllı Göçmenler". *ANKA-SAM*. Erişim Tarihi: 14.08.2022.

<https://www.ankasam.org/tarihten-gunumuze-afganistan-gocleri-ve-turk-asilli-gocmenler/>

T24. (2011). "Afgan Türklerinin Türkiye'ye Göçü". Erişim Tarihi: 04.08.2022.

<https://t24.com.tr/haber/afgan-turklerinin-turkiyeye-gocu-ankara-aa.162444>

TBMM. (1982). "Afganistan'dan Pakistan'a Sığınan Türk Soylu Göçmenlerin Türkiye'ye Kabulü ve İskanına Dair Kanun Tasarısı". Erişim Tarihi: 01.08.2022.

https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTA-NAK/DM_/d02/c004/b065/dm_020040650342.pdf

Afganistan'da Yaşanan İşgallerin Sebepleri ve Neden Olduğu Zorunlu Göç Süreci

- T.C. MEVZUAT BİLGİ SİSTEMİ. (2013). "Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu". Erişim Tarihi: 03.09.2022.
<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6458.pdf>
- UNHCR. (2022). "Asylum System in Pakistan". Erişim Tarihi: 04.08.2022.
<https://www.unhcr.org/pk/protection/asylum-system-in-pakistan>
- UNHCR. (2010). "Convention and Protocol Relating to the Status of Refugees". Erişim Tarihi: 10.08.2022.
https://www.unhcr.org/3b66c2aa10.pdf?fbclid=IwAR2sGq55XmzF-BtGtWfwu1vLreJ4nplpF0Dm6tg3UNOyYJwqRo_K4d9S70A#zoom=95
- UNHCR. (2023a). "Convention and Protocol Relating to the Status of Refugees: Participant". Erişim Tarihi: 04.01.2023.
https://treaties.un.org/pages/ViewDetailsII.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=V-2&chapter=5&Temp=mtdsg2&clang=_en
- UNHCR. (2023b). "Refugees and Asylum Seekers in Turkey". Erişim Tarihi: 23.01.2023.
<https://www.unhcr.org/tr/en/refugees-and-asylum-seekers-in-turkey>
- US OFFICIAL DOCUMENT. (2020). "Joint Declaration Between the Islamic Republic of Afghanistan and the United States of America for Bringing Peace to Afghanistan". Erişim Tarihi: 25.02.2023.
<https://www.state.gov/wp-content/uploads/2020/02/02.29.20-US-Afghanistan-Joint-Declaration.pdf>
- WHITE HOUSE. (2023). "The Document: U.S. Withdrawal from Afghanistan". Erişim Tarihi: 18.02.2023.
<https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2023/04/US-Withdrawal-from-Afghanistan.pdf>

EXTENDED ABSTRACT

Purpose and Scope: The migration process in Afghanistan is an issue that needs to be analysed, particularly since it has been on the world agenda for the last forty years and has become unresolvable equation. A chronological map of these processes will be designated and their historical origins will be analysed in this study. The article aims at analysing the causes of migration from Afghanistan to Pakistan, Iran, Türkiye and etc. The aimed extend is to expose why the problems of asylum seekers and refugees in the world cannot be solved from the perspective of this special event. It will be explained in many parts of the study that this forced migration process continues quickly and that solution proposals for Afghanistan are not enough and it

will be explained if what kind of measures are taken, permanent solutions might become prominent. What is more, in the article, it will be addressed that why and for what purpose nearly 5 thousand asylum seekers of Turkish origin who arrived in Türkiye through Pakistan by the "Settlement Law No. 2641" in 1982 came to Anatolia. The only reason why this particular event is addressed is not that specific to Türkiye. It also illustrates what kind of measures can be taken in case of an asylum seeker issue that might take place.

Method: The lands of Afghanistan, which witnessed the British and Russian struggle, created a suitable ground for "the Great Game" methodology and turned into a field of struggle of great powers while the historical processes were taking place. In this study, it will be witnessed the processes that began with British occupation in the first place and British-Afghan wars that did not stop in the 19th century. Thereafter, "the New Great Game" methodology takes to the stage, this method that came in sight with the Russian invasion in 1979 will be endorsed by the US invasion of Afghanistan after 9/11. The utmost reason for explaining these invasions is to understand the reason of forced migration, which will be addressed afterwards. While the escapes from Afghanistan are explained, the repatriations will be analysed on the occasion arises; efforts of international organizations that played an active role in the repatriations between 2001 and 2021 will be addressed.

Findings: In the context of forced Afghan migrations addressed above, some findings also emerge. It will be tried to answer that what the political, legal and sociological deficiencies and mistakes of these migrations are in the eye of international community, which have a direct impact on the formations such as Taliban. Furthermore, the problems and integration processes of Afghan citizens who took refugee in countries such as Pakistan, Iran and Türkiye after the conflicts in these countries are also included in the targeted findings. Some findings will also be reached while addressing Afghan migrations to countries such as Pakistan and Türkiye. Afghans of Turkish origin who came to Türkiye under the law in 1982 and Afghans who went to Pakistan's Peshawar province did not share the same fate. The problem of asylum seekers and refugees in provinces such as Peshawar where there are thousands of stores belonging to Afghans but they do not have the opportunity to attain property and obtain citizenship status and where Afghan asylum seekers are given "proof of registration (PoR) card" is not the same in Türkiye. The outcomes of the migration from Afghanistan to Türkiye are explained in the relevant sections of the article.

Result and Argument: In conclusion, this study indicates that similar migration findings might have different outcomes and the flexibility of asylum and refugee policies becomes explicit. The reason why occupations as well as migration processes are explained in the article is to underline proxy wars and the restrictions of regimes such as the Taliban in order to solve the asylum seeker and refugee problem. The main argument of the article emerge that occupations and the forced migrations they cause constitute a topic of discussion, the behaviours of the international community are analysed politically and legally. In brief, an outcome will emerge that the refugee problem in Afghanistan will increase day by day and adversely affect the whole world and all humanity will pay the price if the necessary measures are not taken.